

ÉVFORDULÓK

Gróf Batthyány Lajos¹

Miniszterelnök 1849-ben. Az osztrák császári haditörvényszék által akasztófára ítéltetett s 1849 október 6-án főbelövetetett.

Hat siralmas év múlt el már, mióta ezen égrekiáltó gyilkosság elkövetett, s most is, midőn e hóhértényt leírom, fejembe tódul a vér, s átok és bosszú szívembe. Nemcsak hogy bosszúálló nem vagyok, de túllengedékeny szívem csak néhány napi haragot sem tudott táplálni még azok ellen sem soha, akik nékem kárt vagy fájdalmat okoztak szándékosan, de érzem mélyen, higgadt, komoly elhatározottsággal, hogy vérszomjas bírjuk tudni azoknak, akik Batthyányi Lajost, e kor egyetlen jellemét meggyilkolták. S legyen bár bűn, én kérem az Istent, hogy e napot megérem engedje!

Én gr. Batthyány Lajost 1848 május végén ismertem meg. Miután minden ismétlést a lehetőségig ki akarok kerülni, ezen eseményt saját életem körvonalazásából ide teszem által.

Az erdélyi 1849 májusi országgyűlés két tagból álló országos küldöttséget, Weér Farkast és engemet nevezett ki azon utasítással, hogy az unió-törvényjavaslat egyik példányával (a másikat királyi biztos, br. Puchner generális, küldötte hivatalos úton egy katona-futár által) Innsbruckba² menjünk, ahol V. Ferdinánd akkor, Bécsből menekülve, tartózkodott, s ha a másik példány netalán elszakaszatnék, a magunkkal vitnek megerősítését eszközöljük. Utasításunk volt továbbá Pesten a minisztériumot megkérni, hogy valamelyik miniszter megbíznák velünk Innsbruckba menni a cél annál biztosabb és gyorsabb elérése végett. Pestre érkezve, egy este, Emmerlingnek „István herceghez” címzett vendéglőjébe szállottunk, s Deák Ferencsel, ki ezen vendéglőben lakott, még azon este érkezve; másnap délelőtt meghivattunk, a teljes minisztertanácsba. Weér Farkas, mint idősebb, előadván küldetésünk tárgyát, a minisztérium gr. Batthyány Lajost bízta meg az Innsbruckba menetellel. Jelen voltak ezen tanácskozásban gr. Batthyányi Lajoson kívül gr. Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc (akiket már azelőtt is ismertem), br. Eötvös József és Klauzál Gábor, Szemere Bertalan és Mészáros Lázár nem voltak jelen.

Azon sajtóságos hatást, melyet a Batthyány alakja: tekintése és hangja költött fel és hagyott hátra lekemenben az első látásra, soha sem azelőtt, sem azután nem éreztem. E benyomás a bámulat, a tisztelet és bús levertség vegyülete volt. Való-e, hogy némely ideges szervezetnél a jövő sejtelmei önmagukra vagy másokra vonatkozólag, ellebbennek néha a lélek tükre előtt anélkül, hogy a szellemi árnyak alakot bír-

¹ Részlet *Pálffy János Magyarországi és erdélyi urak* című emlékiratából. Pálffy János (Tarcsafalva 1804. jan. 10. – Tarcsafalva 1857. ápr. 13.): székelyföldi származású huszárhadnagy, politikus, emlékiró. Tanulmányait a kolozsvári unitárius kollégiumban folytatta, utolsó éveiben első eminensként. Főleg a történelem és a logika érdekelt. A Pesti Hirlapban Erdődi János álneven írt cikkei miatt ki kellett lépnie a hadseregből, nyugdíjaztatta magát. Az 1841/44-es erdélyi országgyűlésen az ellenzék egyik vezéralakja. 1848-ban ő indítványozta Erdély és Magyarország unióját Udvarhelyszék közgyűlésén, majd az erdélyi országgyűlésen. A Honvédelmi Bizottmány tagja volt, 1849-ben a békepárt híve lett. Világos után egy ideig bujdosott, majd jelentkezett a hatóságoknál. 1850-ben halálra ítélték, de Haynau megkegyelmezett neki. 1851 őszén a „csöndes” Tarcsla, majd 1852 őszén (az általa „zsidó fészék”-nek nevezett) Sátoraljújhelyre internálták. Könyve (Magyarországi és erdélyi urak) előszavát 1856. jan. 7-én Újhelyben keltezte. Kéziratban és befejezetlenül maradt műve az Erdélyi Múzeum Egyeslet birtokába került, 1939-ben adta ki Szabó T. Attila kisebb kihagyásokkal. – 1852/53-ban naplót is írt, amelyet Jakab Elek ismertetett 1895-ben. Családjában gyakori volt a tüdőbaj, ő is ettől szenvedett, s súlyos betegen megengedték neki, hogy Újhelyből visszatérhessen szülőfalujába, ahol néhány hónap múlva meghalt. Műve érdekes forrása a forradalom és szabadságharc korának, a XIX. század első felének. „Én a múltból írok a jövőnek” – írta előszavában, „azon rendületlen hittel, hogy nemzetemnek van jövője.” (Sátoraljújhely Lexikona, 2001.)

² Innsbruck = Innsbruck a tiroli helytartóság székhelye, Tirol legjelentősebb városa, a bécsi forradalom után ide menekült V. Ferdinánd.

nának adni, érezve csak azt, hogy lelkünk mélyén egy futó rezzenés vonul át, melyet – akkor legalább – sem indokolni, sem felfogni nem tudnak? Nem tudom, de tudom azt, hogy Batthyányit megpillantva, egy bús-komoly, fájdalmas érzés villant át lelkemen, mely annál nyomasztóbbá vált, mentől többet néztem e fejedelmi homlokot, melyre világosan reá volt nyomva a fátum jellege. De mi vak halandók nem tudtuk annak titkos jelentőségét lebetűzni.

A gyászos következés bebizonyította, hogy az, amit akkor éreztem, e férfiú tragikus sorsának előérzete volt, anélkül, hogy azon érzést csak sejtelmileg is indokolni vagy magyarázni tudtam volna.

Másnap reggel, Weér és én elindultunk Innsbruckba, meghálva egyszer Bécs, s egyszer Linczben, éjjel-nappal utazva máskor. Batthyány néhány órával előttünk érkezett volt meg. Ő még az nap Ferenc-Károly főherceghez ment, ki akkor az államügyeket vezette, tudatván vele saját s a mi küldetésünk célját, s tudakozódott egyszer-smind, hogy az erdélyi futár átadta-e már a főhercegnek a hozott törvényjavaslatot? Nem szólván néki semmit a nálunk lévő példányról, csupán annyit, hogy mi mint országos küldöttség vagyunk ott, Weér és én, kérni a felséget, hogy a javaslatot mentől előbb törvénnyé szentesíteni méltóztassék. Ferenc-Károly azt felelte, hogy őfelsége kész megerősíteni a javaslatot, annyival inkább, mivel a magyarországi márciusi törvények egyik pontjában megerősítette már az uniót, föltételezve azt csak Erdély beleegyezésétől, de az erdélyi futár bizonyosan meg nem érkezett, miután nekie, a főhercegnek a kérdéses törvényjavaslat még át nem adatott. Batthyány lejött s tudatta velünk a főherceg feleletét. Miután én a szolnok–pesti gőzkocsiban reáismertem a futárra, nem foghatuk meg, hogy hol késhetik azon ember. Batthyány másod, harmad s negyed nap, s némelykor kétszer is, elment a főherceghez, a főherceg mindig azt állította; valamint környezete is, hogy sem futár, sem törvényjavaslat meg nem érkeztek. Már ekkor világos, volt, hogy valami úton ki akarják játszani a törvény megerősítését.

Mi kértük a miniszterelnököt, hogy vágja ketté ezen cselszövést azzal, hogy terjessze a király elibe a másik példányt, melyet mi már átadtunk volt néki. Ő azt felelte, hogy ezt csak a legutolsó szükségben teendő, mert ő jobban szeretné, ha ezen mindkét országra oly fontos ügy egészen törvényszerűleg menne végbe, megtartva még a törvény formalitását is; ez pedig csak úgy elérhető, ha a futárt föllelhetnök, s miután ő szintűgy, mint mi is, meg vagyunk győződve, hogy ezen embernek rég meg kellett érkeznie, s hogy a főherceg hazudik, talán azt remélve, miszerint őt kifárasztja s velünk aztán könnyebben elbának, azért kért engemet, hogy kövessék el mindent a futár megtalálására. Én nem egyszer kerestem már ezt a szerencsétlen futárt mindenütt, ahol csak föllelhetni véltem: Újból megindultam s nem volt a kis Innsbrucknak egy vendéglője, egy kávéháza, semmi közhelye, ahova be nem mentem: kerestem az őr-tanyán is, de a baj a volt, hogy a nevét egyikünk sem tudtuk, mert Puchner éjjel, s titkon indította el őt, s a gőzkocsin is, csak véletlenül bocsátkozva beszélgetésbe egy utazó tiszttel, inkább csak reá fogtam magamban, hogy annak kell lenni a futárnak, mert ő magát el nem árulta, csak annyit mondván, hogy Kolosvárról jő, miután én mondtam néki, hogy e napokban láttam őtet Kolosvárt, noha sohasem láttam volt. Végre bementem egy ronda kurtakocsmába vagy sörházba is, egészen a város végén, s az első, vagyis egyetlen személy, akit megpillantok egy piszkos asztal mellett, az én sóvárgott futárom.

Egyenesen hozzámentem, mondva: „Én Önt keresem főhadnagy úr. Ön az erdélyi futár, ki a törvényjavaslatot hozta.” – Ő nem szólt. „Gr. Batthyány miniszterelnök azt parancsolja általam Önnek, hogy

Batthyány Lajos szobra a dombóvári temetőben

azonnal velem hozzá jöjjön.” – A tiszt felállt s megindult, de megint megállva, azt kérdezte, hogy mi jognál fogva parancsol néki gróf Batthyány? „Azon jognál fogva, – feleltem – hogy ő Magyarország és Erdély miniszterelnöke. Mert nem csak Ön hozott törvényjavaslatot, hanem én is, s a felség ezt ma megerősítette.” – Ezen, talán megengedhető fillentés nem tévesztette hatását a tisztre, ő azonnal követett engem, s én őt a Batthyány előszobájában hagyva, bementem, mondva: „Megvan a futár. Itt áll az előszobában.”

Batthyányi nagyon megörvendett, behívta, s kikérdezte. S im kiviláglott, mert a tiszt semmit sem tagdott, hogy ő előttünk egy órával érkezett, azonnal, utasítása szerint, a főherceghez ment és saját kezébe adta át a törvényjavaslatot, kitől azt a szigorú parancsot kapta, hogy sehol se mutassa magát további parancsolatig; s hogy ezért ment azon félreeső korszamába is, nem gondolván, hogy ott reáakadunk. Batthyány azonnal a főherceghez ment, s mint később ő maga mondta és Zsedényi Eduárd is elbeszélte, ki akkor Innsbruckban volt, élesen lobbantotta a főherceg szemire ezen csalfa eljárását, s követelte, hogy a futár által hozott törvényjavaslat azonnal a király elébe terjesztessék. A főhercegtől a királyhoz ment, kérve, hogy még az nap szankcionálja a törvényt. Szegény, jó, gyámoltalan Ferdinánd mindent ígért, de azért még másnap sem volt megerősített unió-törvényünk. Batthyányi ezt igen szégyenlette; midőn a kitűzött órában mint bizonyosra menvén hozza, kénytelen volt bevallani, hogy Ferenc-Károly újból megcsalta. „Hanem (tevé azaz azon haragos büszkeséggel, mely annyira sajátja volt, mint talán senki másnak) – ha ma estve tíz órakor szentesítve nem lesz a törvény, én nem vagyok többé miniszterelnök, hanem akkor nemsokára érezni fogják a Habsburgok e lépés következtését.”

Esti tíz órát tűzte ki, hogy legyünk a szokott vendéglő ebédlőjében s ő maga hozza el az aláírt törvényt, vagy tudatja velünk, hogy nem miniszter többé. Mi feszült figyelem- és aggodalommal számláltuk este a haladó óra minden percét, míg az óra tízet, egy, két, három negyedet tizenegyre ütött, s Batthyány még mindig nem jött. Végre tizenegy előtt néhány perccel benyitott a szobába. Arca komor volt. Mi elébe mentünk. „Holnap reggel indulhatunk. Itt az aláírt törvény, átadván azt, Pesten látjuk egymást. Most jó éjszakát.” – Kezet szorított velünk, s kiment az ajtón.

Batthyánnak ezen estve heves összeütközése volt Ferenc Károly főherceggel, keserű szemrehányásokkal és szavakkal illette eztet, a királyt pedig lemondásával fenyegetve, sikerült nékie aláírtni a törvényt, melynek megerősítése csak az ő erélyének és hajthatatlan akaratának tulajdonítható. Ha mi magunkban menyünk a királyhoz, vagy kivülről (miként később megismertem őket) bármelyik miniszter jöjjön el velünk, a törvényjavaslat megerősítésen marad, s az unió elodáztatik, legalább annyi időre, hogy Erdély nem leérett képviselve az 1848-iki nemzeti gyűlésen. Most utólagosan hányszor nem tettem már magamnak e kérdést: jobb lett volna-e, vagy nem? De megvallom, most sem vagyok tisztában a felelettel. A forradalom Magyarországon úgy is előidéztek, s akkor Magyarországnak élet-kérdéssé vált volna, háta mögött nem tűrni osztrák hatalom alatt Erdélyt. Ha Batthyány keresztül nem viszi az uniót, Bem kísérti meg azt karddal kezében. S aztán, a kedélyek és az elemek akkori forrongásában csendesen maradtak volna-e az erdélyiek, főleg miután a harc megkezdődött volna már? Én nem hiszem. De az valószínű, hogy törvényes unió nélkül nem lesznek Erdélynek oly kebelrázó vésznapjai, mert a szászok és románok nem találtak volna ürügyet, sőt érdekekben sem állandott annyira fölkelni a magyarság ellen; s ha ezt mégis teszik, nem előbb, hanem csak akkor, mikor már egy magyar hadsereg állandott Erdélyben, s ekkor nem leérett módjuk oly véres játékot üzni.

De egy bizonyosan áll előttem: a márciusi törvényeknek nem kellett volna megszületniök. De miután ezek életbe léptek, a bekövetkezett eseményeknek, talán némely kisebb változással, de főbb vonásaiban logikailag kellett megtörténni.

Térjünk a dologra.

Másnap Weér és én elutaztunk, Pesten csak egy éjet mulatva, senkit sem kerestünk fel, s innen 48 óra alatt Kolosvárra értünk, annyira siettünk, hogy az országgyűlés, melynek semmi teendője nem volt s csak reánk várt, eloszolhassék s a képviselők választását meg lehessen kezdeni.

Miután feladatul tűztem ki csak azt jegyezni föl, amit szememmel láttam, füleimmel hallottam, vagy saját személyemmel egyenes viszonylatban állott és történt (tehát nem életírást tűztem ki magamnak, sem történelmet), itt is csupán azon érintkezésekre hivatkozom, melyekben egy és másszor Batthyányhoz jutottam. Ezen érintkezés szorosabbá és huzamosabbá lett 848 szeptemberben, midőn, mint a később honvédelmi bizottmányá alakult interpellationalis választmánynak (melyről bővebben más-hol) tagja, mintegy három héten át mindennap megjelentem én is Batthyánynál. Itt tanoltam ismerni e rendkívüli férfi fékezhetetlen, arisztokratikus, de nemes büszkeségét, mely sohasem fajult kevélységgé, soha sem aljasult göggé; itt tanoltam ismerni s bámolni annyival inkább, mert alapos tanulmány és is-

meretek nem szolgáltak előkészítéssel, azon kitűnő észtehetséget, tisztán észlelő és kombináló be- és előrelátást, mellyel ő bírt, s azon, mondhatni lovagias ragaszkodásért a törvényszerűséghez, mellyel szembeszállt az alulról vagy felülről jövő megtámadásoknak egyenlő erély- és bátorsággal akkor is, midőn éles szeme mindkét felől látta feje fölött tornyosulni a vihart, de látta a villámokat is, melyek e vészterhes felhőkből, egyikből, mint a másikkól, bármelyik győzőn, le fognak villanni e szegény hazára. És ő csak a hazát nézte; lelke mélyén csak ezen egyetlen szózat élt, uralkodott.

Szeptember 28-án vette Batthyány a király sajátkezű levelét, melyben parancsolja, hogy az ellenségeskedés mindkét részről megszüntessék, míg a fennforgó vízály a magyar kormány és a horvátországi bán között egy általa kinevezett királyi biztos által elintéztetik, tudatva egyszersmind, hogy ugyanazon napról Jellachich bánhoz is hasonló tartalmú levél menesztetett. Batthyány közölte a választmánnyal a levél tartalmát, s közmegegyezéssel határozatott, hogy menjen el másnap ő maga Sz. Fehérvárra, ahol akkor a Jellachich hada állott, megtudni tőle magától, hogy ő akar-e engedelmeskedni a király parancsolatának, vagy nem? – az első esetben meg lehetőleg kísérteni az egyezkedést. Batthyány szeptember 27-én elindult azon szándokkal, hogy 28-án reggel már visszatérjend, jelentést teendő még délelőtt a képviselőháznak. De szeptember 28-a véres és gyászos, a nemzet becsületére homályt vetett nappá lett. Ez nap gyilkoltatott meg a király által küldött kibékítendő királyi biztos, gr. Lamberg generalis.

Ezen a megmérhetetlen horderejű nap estvén, tíz óra tájatt találkoztam megint Batthyányval (ennek körülményeit máshol) gr. Szapáry Antal képviselő szállásán s a sukorói határon egy tanyán, ahol Szapáry mint önkéntes jövén a magyar táborba, szálláson volt.³ Megtudva, akkor estve a sukorói koreszmában, hogy Szapáry hol van szállva, hozzamentem éji szállást kérni tőle. Szapáry magában volt. Mihelyt a szobába léptem, első szava volt: „Pestről jössz? Nem találkoztál Batthyányval? Ő ezelőtt egy órával indult el innen Pestre.” Én mondtam, hogy nem találkoztam vele. Lehet azonban, hogy a sötétben elmentünk egymás mellett, anélkül, hogy egymásra ismertünk volna. Batthyány mikor elment Szapárytól, semmit sem tudott a Pesten történetekről. Mi véghetetlenül aggódtunk és féltettük Batthyányt, mert én tudtam s közöltem Szapáryval, hogy Madarász Lászlónak sikerült a lázas tömeget, mely már vért izlett, Batthyány ellen is felzúdítani, s hogy e tömeg már szállására is rontott volt, keresve őt. Egyszerre csak benyit ő maga. Különbön is szép halvány arca oly halálsápadt volt, mintha minden csepp vér elszállott volna abból. Amint engemet meglátott, egyenesen hozzám jött, megfogta a karomat s a legmélyebb lelki fájdalom és elkeseredés kifejezhetetlen hangján mondta: „Mit csináltak Önök azon a Pesten, – azon a szerencsétlen Pesten?”

„Higye el Méltóságod, – mondtam hasonlólag megilletődve, nemcsak a helyzet veszélyessége által, hanem ezen acéljellelű férfi látására, kinek szemébe a haza előre látott végramlása könnyet sajgolt – higye el, hogy szívesen megváltanám e napot életemmel, mert én is felfogom ennek következményeit.” Ekkor kért, hogy beszéljem el a történetek részletesen. Én mindent elmondtam, amit tudtam. Ő ezalatt indulatosan járt le s fel a szobában, csak ennyit szólva néha közbe: „Azok a nyomorultak! Azok az örültek! Oh, az a képviselőház! Az a képviselőház!!” Csak egyszer szakasztott félbe, kérdezve: „S Kossuth ezen esemény alatt jelen volt a házban? És ő nem akadályozta meg? Csaknem hihetetlen!” – Mikor végre azt is elmondtam, hogy az ő szállására is reatört a tömeg, szemei szikráztak. „Úgy, hát az én véremre is szomjasak ezek a nyomorultak? Majd meglátjuk, lesz-e bátorságuk.” – Rövid szünet után hozzátette: „Én menyek Pestre még az éjjel.” – Szapáry és én kérni kezdtünk, hogy ne tegye azt; hogy gondolja meg, mire, mindenre nem képes egy felbőszített, elcsábított népsőpredék; hogy ne tegye ki életét oknélküli veszélynek éppen most, midőn legnagyobb szüksége van a hazának életire. – szóval mindent elmondtunk, amit csak tudtunk, hogy más gondolatra bírjuk. Mind hasztalan. Őt éppen a személyes veszély ingerelte, melynek Pesten elébe nézett, s bátorsága és büszkesége fellázadt azon gondolatra, hogy ő kikerülni látszassék azt. Végre egy gondolat villant meg fejében: „Nem jobb volna-e, szóljam, ha Méltóságod innen egyenesen Bécsbe menne?” – „Miért Bécsbe?” – „Ha van még valaki Magyarországon, feleltem, aki némi hatással lehet az udvarra és a bécsi kormányra, úgy bizonyosan Méltóságod az és Deák Ferenc, de ő nincsen itt, s a dolog nem szenved halasztást. Nem gondolja-e Méltóságod, hogy személyes jelenléte által talán sikerülne enyhíteni ezen szerencsétlen esemény hatását, s a dolgoknak talán valamivel jobb fordulatot adhatni? Én legalább reméltem ezt.” Ő semmit sem szólt, hanem egy székre vetve magát, mélyen látszott gondolkodni. Néhány perc múlva felkelt, mondva: „A

³ Sukoró és Pákoz között, a Velencei-tó tájékán 1848. szeptember 29-én Jellachich hadai és a magyar csapatok között jelentős ütközet volt. Jellachich 30 000 emberével szemben előbb alig 3500, később mintegy 7000 magyar katonára állott, mégis estére a bán Székesfehérvárra kényszerült visszavonulni. Ugyanakkor azonban az eredményesen védekező, sőt utóbb támadó magyar csapat is, a túlerőtől tartva, Martonvásárra vonult vissza.

ház mindent elrontott. Kossuth mindent élére állított s nekem nincs reményem, hogy valamit kivihessek. De megkísérlni a lehetetlent is a hazának ily desperátus helyzetében talán kötelességem. – Jó hát, tette rövid szünet után hozzá, én elmenyek Bécsbe s meglátom, mit tehetek.”

Nekem kő esett le a szívről. – Batthyány, mintegy fél óra múlva, éjjeli utáni két óra tájat szekérré ült s elindult Bécsbe.

Vajon nem lett volna-e jobb, ha Batthyány akkor Bécs helyett Pestre megyen? E kérdés fölött sokat gondolkoztam azóta. A későbbi eseményekből világosan látszik, hogy Pesten a nép által semmi bántódása sem leendett, az is valószínű, hogy a kormány az ő kezében marad, s nem menvén át egy forradalmi bizottmányéba, az egyezkedés nem tétetett volna lehetetlenné, csaknem bizonyos pedig az, hogy ő akkor követi a képviselőházat Debreczenbe, hol a ház hangulata s nézetei annyira megváltoztak volt, miszerint csak zászlóra volt szükség, hogy magát Kossuth ferde politikája és autokráciája alul emancipálván, a 848-i törvények alapján annyival biztosabban kibéküljön az osztrákkal, mivel most már adatokkal bírunk arra, miszerint az osztrák, főleg az isaszegi ütközet után nagyon hajlandó lett volna békülni, meg lévén győződve, mint ezt a Schwartzberg herceg levelei Páskevich herceghez eléggé bizonyítják, hogy maga erején a forradalmat legyőzni képtelen, azon végeszközökhöz pedig, hogy az oroszokat behívja, bevállván a tény által Európa előtt, hogy tehetetlenebb, mintsem a magyarokkal is bírna, csak a legutolsó szűkségben folyamodott, midőn arról is meggyőződött, hogy a magyar nemzetet Kossuth miatt minden egyezkedés lehetetlen. De épp azért, mivel Debreczenben nem volt ember, ki a Batthyány tekintélyét, erélyét, lelki tehetségét és főleg bátorságát csak meg is közelítse, mindazon alap, vagy támasz nélküli tervek, melyeket a békepárt faragott, vagy halva született gyermekek voltak, vagy a kivitelnél elvesztve a bátorságot, e párt maga dobott el, magától tervet és akaratot. – Végül az kétségtelen, hogy ha Batthyányi Debreczenbe jő, le nem gyilkoltatik, mert akkor, ő is a forradalom terén haladva már, nem bírva tettei törvényszerűségének tudatával, nem veti magát vak bizalommal a véreb körmei közé. De ki bírja mérlegelni az eseményeket, mint a jövő nyilvánulásait? Hány vértanú sírjából nem sarjazott fel már vallásos vagy politikai szabadság? Ki tudhatja, vajon nem lsten maga, s ép azért engedé-e kifolyni a Batthyány szent vérét, mert a nemzetnek egy ily vértanúra vala szüksége, hogy hamvaiból felszálljon egykoron a szabadság szent lelke?

Bízzunk Istenben, saját életrevalóságunkban s ne felejtsük meg szent vértanúinkról!

Kossuth szeptemberben megkínálta a magyart koronával előbb István herceget, s azután Batthyány Lajost. Legalább Kossuth ezen állítását nem egyszer hozta fel előttem is. Egyik sem fogadta el. S pedig ha Batthyány elfogadja azt, ki meri meghatározni vagy éppen tagadni horderejét annak, ha éppen most e vajudási korszakában Európának, Batthyány maga, ha él, mint megkoronázott magyar király, vagy ha így is vérpádon veszendett, fia mint trónkövetelő él Angolhonban vagy Franciaországban?!

Sukorói találkozásunk után még csak, egyszer és utoljára jöttem érintkezésbe Batthyányval, 1848 Szilvester estvéjén azon nevezetes gyűlésben, midőn elhatározott, hogy a nemzeti gyűlés Debreczenbe költözik és egy választmány küldése a Vindischgrätz herceg táborába béke-ajánlattal. Amily véghetetlen politikai hiba volt meg nem kísérelni a kibékülést 849-ben, mikor tudva volt, hogy az osztrák minden őszinte béke-ajánlatot szívesen elfogadna, s meg nem kísérelni akkor, mikor e lépést mint győztesek tehetők volna, épp oly gyalázat volt a nemzetre, békét koldulni 848-ban, mikor Bécestől Kápolnáig úgyszólván szakadatlan visszavonulásban volt a magyar sereg.

Midőn ezen nevezetes esti gyűlésben a békeajánló választmány tagjai között a Batthyány neve is felhozott, többen felszóltak, hogy maradjon ki az ő neve, mert könnyen veszély érhetné. Ő felállott s kinyilatkoztatta, hogy elfogadja a küldetést s annyival kevesebb akar visszamaradni, mert ellenségei majd bátorsághiánynak magyaráznák azt. Én az elnöki állványon ültem Pázmándy mellett, mikor Batthyányi e nyilatkozatot tette, s azon percben ugyanazon sajátságos, fájdalmas érzés villant el lelkemben, melyet első látáskor éreztem. Lementem az állványról s hozzásietve, kértem mindenre, ami szent előtte, hogy ne menjen az ellenség táborába, mert én meg vagyok győződve, hogy veszély fenyegeti, én érzem, hogy saját vesztére megyen a hitszegő emberek közé. Ő megindultnak látszott: megfogta kezemet, megszorította s azt mondta: „Inkább a halál, mintsem gyávának tartsanak. Isten önnel! Talán viszontlátjuk egymást.” – Én eltávoztam könnyezve. Többé sohasem láttam. Látni fogom-e egy jobb világban? Van-e feltámadás a keresztyén vallás értelmében? Van-e más feltámadás, mint szellemi és anyagi, táplálva hullánk az életető elemeket, táplálva szellemi életünk kifolyása a jövő nemzedéknek ebből fejlődő szellemi életét?

A Batthyány befogatását és kivégeztetését megírni, a történelem feladata. Én csak két dolgot említek, melyek a történetírónak annak idején részint tájékozásul a Batthyány jellemének megítélésében, részint történelmi adatul szolgálhatnak.

Voltak gaz kegyvadászok, vagy ostoba szájhősök, kik Batthyáynak azon kísérletét, hogy önmagának nyaküterét elmentsze, gyávaásgnak nevezték. Nem annyit teszen-e ez, mintha mondanák, hogy az, aki önmagát akarja kivégezni azért teszi, mert fél a kivégeztetéstől? Aki csak egyszer pillanthatott a Batthyány jellemében s lelkületébe, azonnal tisztában volt önmagával az ok iránt, melynek azon kísérlet logikai okozata volt. Nyolc század lefolyta alatt Magyarországon csak a nemtelent, s a legközönségesebb zsványt ítélték akasztófára; a nemes ember halálbüntetése a pallos volt. Nyolc század után először egy nyolc százados nemes családnak, melynek, büszkeségét nem csak a születés ősi lénye tette közmondásossá, hanem azon magasztos tudat is, hogy a Batthyányak között soha sem volt hazaáruló, s most ezen századok dicsőségében gazdag családnak egyik legmagasztosabb jellemű ivadékát, Magyarországnak törvényes királya által kinevezett törvényes miniszterelnökét akasztófára ítéli egy önkényes formák között eljáró idegen vérbíróság! És ítéli őtet legelőbb ezen halálnemre, mely akkor becstelenné tartatott, de amelyet azután egy Perényi, Csányi, Szacsvey és a tábornokok épp úgy szentesítettek, mint hajdan Krisztus a keresztfát.

Természetes, s lélektanilag nem is lehetett másként, minthogy a Batthyány (!) határtalanul, s nemesen büszke lelkét ezen új és meggyalázó ítélet megragadta, fellázította, s hogy nem tudván kibékülni, vagy elfogadni azon eszmét, hogy az ő martirhalála minden halálnemet megnemesít, készebb volt önmagának adni a halált, mintsem elfogadja azt oly nemben, melyet ő becstelenné tartott. A Batthyány hős lelke nem a haláltól félt, hanem lelkének, jellemének elem-része, büszkesége undorodott az akasztófától. Megcáfolhatatlanul bizonyította be ezt azután, midőn, nyakán ejtett sebe miatt a kötél általi kivégeztetés föbelövetésre változtatván, oly nyugodtan, oly nemes bátorsággal ment a vesztőhelyre, melynél több s férfiasabb bátorságot annyi áldozat között, mely legyilkoltatott, egy sem tanúsított. Én ismertem Batthyányt; láttam életének egy pár válságos percében, s tudom, hogy a bátorság inkább hibája, mint hiánya volt lelkének.

A másik dolgot, amit följegyezni akarok, ifjabb Pázmándy Dénes elnök-társam beszélt el nekem, kivel azt a Batthyány auditora, Laiczendorf maga, ki Pázmándynak régi ismerőse volt, közölte. Laiczendorf Batthyáynőtől ötezer pengő forintot kapott készpénzben, s tizezret ígértetben azon esetre, ha férjít, kinek ügyét ő vitte, megmenti. Laiczendorf meg akarta érdemelni az ígért tizezret is, s Batthyányi elleni vádiratát úgy motiválta, hogy leletlen ötöt halálra ítélni, nem lévén arra elegendő ok. S ezen ilyként motivált okirat Bécsbe küldetett. Laiczendorf tökéletesen hitte, hogy Batthyányi mentve van. Ekkor lejött Bécsből a vádirat, azon meghagyással, hogy némely pontjai újból s bővebben vizsgál-tassanak meg Laiczendorf által, ki egyszersmind Sófia főherceg-asszonytól egy sajátkezű levelet kapott, melyben ezen fúria parancsolja Laiczendorfnak, hogy az ítéletet halálra változtassa, biztosítván őtet, egyszersmind, hogy az nem fog végrehajtani, mert a császár, az ő fia, meg akar kegyelmezni Batthyáynak; de hogy halálra ítéltetése multhatatlanul szükséges, mások elrettentése végett. Laiczendorf sokáig habozott, de részint félve Sófiától, részint bizva is a megkegyelmezésben, az ítéletet halálra változtatta. Sófia megesalta Laiczendorfort, s Batthyány kivégeztetett. Pázmándy nékem azt mondotta, hogy néki Laiczendorf megmutatta a Sófia levelét. A Batthyány testét meggyilkolhatták, de lelke él mi közöttünk, hogy egyszer megbosszulja a hazát!

Pálffy János

Vay Ádám (1657–1719)

Kuruc Vay Ádám a Szabolcs megyei Vaján született 1657. május 11-én. Szülei, Vay Péter (1611–1662), és csepei Zoltán Anna (?–1682) voltak. Vay Péter Erdélyben kezdte pályafutását. Bethlen Gábor udvarában nevelkedett, 1631-ben I. Rákóczi György étekfogója és kamarása. Midőn visszatért vajai birtokára, 1647-ben szabolcsi követ az országgyűlésen, 1650-ben a megye alispánja. „Sok dicséretes virtusokkal magának örök emlékezetet hagyott, hazájának és fejedelmi hadi rendekben eltöltött sok hasznos és dicséretes szolgálata után”. 1662-ben halt meg. Felesége, Zoltán Anna „remek példája volt az asszonyi nemnek.” Mind a három fiuk: Ábrahám, Mihály és Ádám a kurukor történetének kiemelkedő alakjai lettek.